

ВІДГУК

офіційного рецензента доктора економічних наук, професора,
завідувача кафедри маркетингу та логістики
Сумського національного аграрного університету

Наталії МАКАРЕНКО,

на дисертаційну роботу **Коренівської Людмили Вікторівни**
на тему:

**«Стратегічне управління ефективністю виробництва та реалізації
продукції коноплярства»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 07 «Управління і адміністрування»
за спеціальністю 073 «Менеджмент»

1. Актуальність теми дисертаційної роботи.

Серед методів відродження вітчизняного сільського господарства досить актуальним є використання стратегічного управління. Застосування стратегічного підходу до управління щодо виробництва та реалізації продукції не може не вплинути на збільшення обсягів виробництва, підвищення рентабельності та загалом ефективності та конкурентоспроможності галузі коноплярства. Кардинальна зміна останніми роками державної економічної політики, зокрема і щодо сільського господарства, сприяє ефективнішому здійсненню стратегічного управління шляхом участі суб'єктів агробізнесу в реалізації державних та регіональних довгострокових державних програм розвитку сільського господарства.

Слід звернути увагу на зростання можливості досягнення господарюючими суб'єктами певних конкурентних переваг та значної ефективності та конкурентоспроможності в умовах функціонування вітчизняного та світового ринку сільськогосподарської продукції, конкретно галузі коноплярства, за допомогою опори на наукові та практичні досягнення у сфері стратегічного управління, підкріплені участю у реалізації стратегічних напрямів державної підтримки сільського господарства.

Усе це зумовлює актуальність тематики дослідження та вимагає детального аналізу проблем, що стосується стратегічного управління ефективністю виробництва та реалізації продукції коноплярства.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження Коренівської Людмили Вікторівни виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Сумського національного аграрного університету в рамках теми «Розвиток менеджменту в умовах міжнародних інтеграційних процесів» 2019-2023 (номер держреєстрації 0119U001336), у рамках якої автором, досліджено основні тенденції розвитку стратегічного управління ефективністю виробництва та переробки продукції коноплярства та окреслено орієнтири управління галуззю.

3. Наукова новизна і теоретичне значення дисертації полягає в тому, що полягає у пропозиції системної концепції стратегічного управління галуззю коноплярства в сфері сталого розвитку сільських територій, засновану на створенні нового ринкового простору (блакитного океану), де в якості складових автором пропонується розглядати новацію цінності, фокус стратегії з конкурентів на альтернативи, інноваційну цінність для покупця, кількість неклієнтів, а ключовим критерієм розвитку вважати зниження витрат, пов'язаних з підтримкою конкурентоздатності підприємств галузі.

Авторкою удосконалено концептуальну модель забезпечення стратегічного управління ефективністю виробництва та реалізації продукції коноплярства, яка передбачає поетапний взаємозв'язок різних рівнів організацій з різними рівнями команди, що дозволить активізувати процеси ефективної діяльності галузі.

Удосконалено організаційно-економічні підходи до активізації підприємницької ініціативи шляхом реалізації проекту створення агротуристичного кластеру промислових конопель з метою розвитку мережі агротуризму з впровадженням традиційних та інноваційних технологій.

Запропоновано системну концепцію інтегрування вітчизняного ринку на світовий ринок технічних конопель, що базується на постійно зростаючій потребі суспільства в сировині та продукції первинної та поглибленої переробки, складовими якої виступає аналіз імпорту/експорту провідних країн світу, особливості входження в ринки ЄС, Близького Сходу, ринки азіатського напрямку та наявністю відповідних служб, сайтів, інформаційних центрів по забезпеченню підтримки експорту.

Виокремлено пріоритети, цілі та першочергові завдання із забезпечення збалансованого розвитку галузі, визначені з урахуванням проблематики на регіональному та місцевому рівні, що призведуть в майбутньому до росту економічного потенціалу даної культури: збільшення посівних площ, валових зборів насіння, волокна, трести та продукції первинної та поглибленої переробки;

Запропоновано методичний підхід до визначення стану розвитку галузі коноплярства в країні, який ґрунтується на інструментарії SWOT-аналізу, що дало змогу довести єдність проблематики регіонального розвитку для всіх територіальних громад України.

Удосконалено теоретичні підходи до управління інноваційним розвитком галузі коноплярства в умовах нових інтеграційних перетворень економіки регіонів, а саме: на основі підвищення добробуту жителів територіальних громад, збереження та примноження сімейних та народних традицій, бережного відношення до навколишнього середовища.

Удосконалено методичний підхід до визначення впливу ендогенних (змінних) факторів на рівень екзогенного (незмінного) - прибутковості продукції коноплярства за двобічною технологією вирощування, який ґрунтується на застосуванні багатofакторної регресії, і дало змогу довести прямо пропорційну залежність прибутку від ціни та собівартості.

Набула подальшого розвитку системна концепція впливу на діяльність підприємств галузі зовнішніх чинників, а саме, високого рівня державної

зарегульованості виробництва продукції технічних конопель, який унеможливило розвиток галузі коноплярства на рівні країн ЄС та США.

4. Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання теоретико-методичних і практичних розробок та стратегій розвитку у діяльність органів влади різних рівнів: при формуванні стратегії розвитку Інституту луб'яних культур НААН України, Стратегії регіонального розвитку Сумської області та інших регіонів країни. Результати дисертаційного дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в роботі, схвалені та використовуються в практичній діяльності, про що свідчать довідки: Інституту луб'яних культур НААН України (№ 20-д від 03.04.2023 р., де відзначено, що системна концепція стратегічного управління галуззю коноплярства в сфері сталого розвитку сільських територій, заснована на створенні нового ринкового простору (блакитного океану), де в якості складових автором пропонується розглядати новацію цінності, фокус стратегії з конкурентів на альтернативи, інноваційну цінність для покупця, а ключовим критерієм розвитку вважати зниження витрат, пов'язаних з підтримкою конкурентоздатності підприємств галузі, забезпечить більш широке впровадження в структуру посівів аграрних підприємств Сумської області технічних конопель); ТОВ «Десналенд» щодо методичного підходу визначення стану розвитку галузі коноплярства в країні, який ґрунтується на інструментарії SWOT-аналізу та дозволяє отримати інформацію про поточний стан справ); ТОВ «Лінен оф Десна» (№ 8 від 04.04.2023р.), щодо системної концепції інтегрування вітчизняного ринку на світовий ринок технічних конопель, що базується на постійно зростаючій потребі суспільства в сировині та продукції первинної та поглибленої переробки, складовими якої виступає аналіз імпорту/експорту провідних країн світу, особливості входження в ринки ЄС, Близького Сходу, ринки азійського напрямку та наявністю відповідних служб, сайтів, інформаційних центрів по забезпеченню підтримки експорту). Окрім того, окремі положення використовуються в навчальному процесі ВСП «Глухівський агротехнічний

фаховий коледж Сумського НАУ» при вивченні дисциплін «Менеджмент», «Основи менеджменту та маркетингу» та у курсових роботах здобувачів освіти спеціальності 073 Менеджмент, 073 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок (бакалаври), 123 Комп'ютерна інженерія галузей знань 07 Управління та адміністрування, 12 Інформаційні технології.

5. Головні результати, отримані особисто автором.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, які сформульовані дисертанткою у роботі, не викликають сумнівів та підтверджуються наступним: проведено глибокий аналіз наукових напрацювань у досліджуваній тематиці; окреслена проблема у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями управління.

Серед наукових результатів дисертантки на особливу увагу заслуговують пропозиції щодо впровадження смарт-спеціалізація для підвищення конкурентоздатності та інноваційної активності галузі коноплярства на регіональному рівні, оскільки наявність інновацій є основним фактором економічного росту регіону.

За допомогою матриці SWOT-аналізу було доведено єдність проблематики регіонального розвитку галузі коноплярства для всіх територіальних громад України.

Обґрунтовано, що одним з пріоритетів соціально-економічного розвитку на мікро-, мезо та макрорівнях має стати розвиток галузі коноплярства, заснованого на створенні нового ринкового простору, який буде орієнтований на новацію цінності для споживача, а основним критерієм розвитку галузі буде вважатися зниження витрат на підтримання високого рівня конкурентоздатності.

Дисертаційна робота Коренівської Людмили Вікторівни складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел і додатків. Дисертація викладена на 176 сторінках основного тексту,

включає 27 таблиць, 52 рисунки. Список використаних літературних джерел містить 169 найменувань на 15 сторінках та 19 додатків.

У *вступі* наведено загальну характеристику дисертаційної роботи, обґрунтовано вихідні положення дослідження (мета, завдання, об'єкт та предмет, методи дослідження), зазначено зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами, визначається особистий внесок здобувача в дослідження, апробація результатів, подані публікації за темою роботи, структура і обсяг.

У *першому розділі* автором досліджені еволюційні засади розвитку виробництва продукції коноплярства в Україні. Розглянуто організаційні аспекти розвитку виробництва продукції коноплярства. Визначено, що створення безнаркотичних сортів конопель, удосконалення технологій їх збирання і переробки та часткова гармонізація законодавчої бази забезпечило динамічний розвиток галузі коноплярства в останнє десятиліття. Але відсутність машинобудівних підприємств з виготовлення машин і обладнання для вирощування, збирання та переробки конопель, заводів по переробці коноплесировини та їх віддаленість від сільгоспвиробників, досить запутане та громіздке нормативно-правове забезпечення, різке коливання цін на продукцію на внутрішньому та зовнішніх ринках стримує розвиток даної галузі. Досліджені аспекти стратегічного управління як основи ефективної діяльності галузі коноплярства.

У *другому розділі* досліджено сучасний стан виробництва та реалізації продукції коноплярства. З кожним роком кількість країн, які починають вирощувати та переробляти продукцію цієї галузі невинно збільшується. Розмір світового ринку промислової коноплі в 2021 році оцінювався в 4,13 мільярда доларів США і, як очікується, зростатиме зі зведеними річними темпами зростання (CAGR) на 16,8% з 2022 по 2030 рік. Внаслідок економічної рецесії, викликані пандемією COVID-19, світовий ринок коноплярства зазнав не лише стагнації, а й досить відчутного спаду. Проведено оцінку економічного

потенціалу виробництва та реалізації продукції коноплярства в Україні. Орієнтація на перспективну нішеву культуру, заснованої на засадах часткової державної підтримки, забезпечить успішний старт для розвитку малих і середніх фермерських господарств багатьох регіонах України. Але сьогодні існує ряд проблем, які заважають зайняти даній культурі гідне місце в структурі агропромислового комплексу України та світового ринку. Досліджено організаційно-економічні передумови інтеграції вітчизняного ринку технічних конопель на інші ринки. Експорт технічної коноплі і продуктів її переробки в Україні дуже низький. Основна частина поставок припадає саме на насіння конопель. Стабільну тенденцію зростання поставок на світовий ринок показує також конопляна олія і шрот, інші види товарів поставляються періодично. Найбільшим імпортером українських конопляних товарів є Польща. Однак вона виступає також як торговий посередник, тому кінцеве споживання може припадати на інші європейські країни. У сегменті масла останнім часом лідирує Литва, майже всі поставки волокна припадали на Китай і Бельгію, шрот закуповували Чехія, Польща, США і Словаччина.

Третій розділ дисертаційної роботи присвячений розробці стратегічних орієнтирів управління ефективністю виробництва та реалізації продукції коноплярства. Аналіз інструментів стратегічного управління надав можливість окреслити основні з них: стратегічне планування, визначення місії, управління відносин із споживачами, залучення працівників, бенчмаркінг та сформувані основні напрямки розвитку стратегічного управління для підприємств конопляної галузі. Координація діяльності щодо реалізації стратегічних завдань між всіма учасниками конопляного бізнесу та створення служби стратегічного планування та маркетингу підвищить рівень ефективності управління підприємства за рахунок розширення інформаційної забезпеченості. Визначено, що новим інноваційним інструментом в системі стратегічного управління виступає смарт-спеціалізація. За допомогою нового підходу в системі стратегічного управління розвиток галузі коноплярства отримає новий вектор

розвитку в напрямку створення агротуристичного кластеру промислових конопель. Він забезпечить формування сучасного та актуального простору потенціалу продукції коноплярства, що в свою чергу, призведе до розвитку сільських територій, створення нових робочих місць, впровадження наукових розробок в сфері використання продуктів промислових конопель.

За допомогою кореляційно-регресійного аналізу було побудовано багатофакторну модель, в якій результативним показником є прибуток на 1 га продукції коноплярства за двобічною технологією вирощування, а факторами впливу обсяг реалізованого насіння, ціна та собівартість 1 т. Аналіз кореляційно-регресійної моделі дозволяє зробити висновок про те, що прибуток на 1 га від реалізації продукції коноплярства знаходиться у прямо пропорційній залежності з ціною на насіння та з собівартістю 1 т насіння.

Висновки до дисертації є логічними, обґрунтованими, послідовно розкривають зміст проведених у роботі досліджень та отриманих результатів, відповідно до поставлених завдань та мети дослідження.

На достатньому науковому рівні обґрунтовано актуальність та вибір теми та методів дослідження, завдання, об'єкт та предмет. Поставлена у дисертаційному дослідженні мета - обґрунтування теоретичних, методичних та прикладних засад генерування та імплементації стратегій підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції коноплярства на макро-, мезо- та мікрорівні - досягнута повною мірою.

Підводячи підсумок, зазначаємо, що використана дисертантом аргументація у теоретичному, методичному та практичному напрямках дослідження забезпечує наукову обґрунтованість дисертаційних положень і рекомендацій.

Був проведений аналіз звіту перевірки на плагіат на наявність текстових запозичень (програма Strike plagiarism). Рецензент дійшов висновку, що дисертаційна робота Коренівської Людмили Вікторівни на тему: «Стратегічне управління ефективністю виробництва та реалізації продукції коноплярства» є

результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів плагіату та запозичень згідно постанови КМУ від 12.01.2022 № 44 п. 9. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

6. Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях.

Основні наукові положення та результати досліджень за темою дисертації опубліковано у 18-ти наукових працях, серед яких: 3 статті у фахових наукових виданнях України; 1 стаття опублікована у виданні, проіндексованому у базі даних Scopus /Web of Science; 1 стаття в інших виданнях; 13 тез у матеріалах наукових конференцій. Кількість публікацій є достатньою для представлення публікацій до захисту.

Статті в наукових виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України:

1. Михайлова Л. І., Коренівська Л. В. Еволюційні засади розвитку виробництва продукції коноплярства в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 9. С.30-39. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201909030>

2. Михайлова Л.І., Коренівська Л.В. Оцінка економічного потенціалу виробництва продукції коноплярства в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 1. С.33-46. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001033>

3. Михайлов А.М., Коренівська Л.В., Рачицька Є.В. Стратегічне управління розвитком галузі коноплярства. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С.42-53. DOI: <http://www.eaprk.org.ua/contents/2021/06/42>

Статті в періодичних наукових виданнях, індексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

4. Liubov Mykhailova, Andrii Mykhailov, Liudmyla Korenivska, Lyudmyla Khromushyna and Marharyta Chuprina (2021). Formation of strategic management of hemp cultivation in a developing country: A case of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 19(2), 1-13. (Scopus) DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(2\).2021.01](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.01)

Статті у іноземних виданнях:

5. Коренівська Л.В. Prospects for increasing the economic potential of hemp production in Ukraine. *Modern Technology and Innovative Technologie*. 2019. № 10. С.24-33.DOI: <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2019-10-02-025>

Тези в матеріалах наукових конференцій:

6. Коренівська Л.В. Стан виробництва продукції коноплярства в Україні. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів*: Матеріали III Міжнародної наук.-практ. Конф., 25 жовтня 2018 р. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків: «Діса плюс», 2018. С. 269-272.

7. Коренівська Л.В. Стан та перспективи виробництва продукції коноплярства в Україні в контексті євроінтеграції. *Національний менеджмент в умовах інтеграційних та глобалізаційних викликів*: монографія. / за наук.ред. д.е.н., проф. Л.І. Михайлової. – Суми: ФОП Литовченко Є.Б., 2019. С. 72-84.

8. Коренівська Л.В. Проблеми ефективного розвитку галузі коноплярства. *Стратегія розвитку агропромислового комплексу в умовах інтеграційних процесів*: Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної молодіжної інтернет-конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ, 24 листопада 2018 року / редкол.: Ю.О.Лупенко та ін. К.: ННЦ «ІАЕ», 2018. С. 93-97.

9. Коренівська Л.В. Ліцензування – перший крок до вирощування технічних конопель. *Сталий розвиток сільського господарства: глобальні зміни та національні особливості досягнення*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 29-29 травня 2019 р. / Білоцерківський нац. аграр. ун-т. Біла Церква, 2019. С.139-142.

10. Михайлова Л.І., Коренівська Л.В. Перспективні форми господарювання на ринку виробництва продукції коноплярства: Матеріали Сімнадцятого Конгресу вчених економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції присвячені перспективним формам організації господарської діяльності на селі, 30 травня 2019 р. / Київ: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2019. С. 145-150.

11. Михайлова Л.І., Коренівська Л.В. Галузь коноплярства в системі інноваційного розвитку аграрної сфери. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю екон. освіти в ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 3-4 жовтня 2019 р. У 2 ч. Ч. 1/Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків: ХНАУ, 2019. С. 145-150.

12. Коренівська Л.В., Бесараб Д.О., Воєвода Є.І. До питання комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в галузі коноплярства в умовах реалізації євроінтеграційних прагнень України. *Тренди розвитку фінансового сектору національної економіки: правовий, обліково-аналітичний, організаційно-економічний та фінансовий аспекти*: матеріали науково-практичної конференції, 27 листопада 2019 року. Київ, 2019. С. 116-120.

13. Коренівська Л.В., Дейниченко К.В., Харченко Ю.В. Світовий досвід розвитку коноплярства. *Сучасний рух науки*: тези доп. ІХ міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 2-3 грудня 2019 року. Дніпро, 2019. Т.2. С. 91-94.

14. Михайлова Л.І., Коренівська Л.В. Державне регулювання розвитку галузі коноплярства в контексті кон'юнктури світового ринку. *Проблеми ефективного управління державою*: матеріали міжнародної наукової конф., листопада 2020 р. Тбілісі, 2020. С. 57-58.

15. Коренівська Л.В. Прибутковість виробництва продукції коноплярства на основі кореляційно-регресійного методу. *Управління розвитком соціально-економічних систем*: матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції, 8 жовтня 2020 року. Харків, 2020. С. 517-520.

16. Коренівська Л.В. Аналіз впливу факторів на розвиток галузі коноплярства на основі методу експертних оцінок. *Наука, освіта, інновації: актуальні проблеми та сучасні аспекти*: перша міжнародна науково-практична конференція, 16-18 грудня 2020 року. Таллінн, Естонія. С. 213-221.

17. Коренівська Л.В., Рачицька Є.В. Основні аспекти стратегічного

розвитку галузі коноплярства в Україні. *Теоретичні та методологічні засади забезпечення сталого агровиробництва та соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах інноваційної економіки*: Всеукраїнська науково-практична конференція, 20 травня 2021 року. Харків, Україна. С. 18-20.

18. Михайлов А.М., Коренівська Л.В. Стратегія блакитного океану як передумова розвитку галузі коноплярства. *Інновації у коноплярстві 2022 плюс*: VII міжнародна науково-практична конференція, 26-28 серпня 2021 року. Глухів, Україна. С. 32-35.

7. Зауваження і побажання до змісту роботи.

Відзначаючи в цілому достатній рівень наукових здобутків дисертантки, обґрунтованість отриманих результатів, слід відзначити певні дискусійні положення та зауваження щодо виконаного дослідження:

1. У дисертаційному дослідженні варто було б більше уваги приділити розвитку галузі коноплярства саме на загальнодержавному рівні.

2. У п. 1.2 дисертаційного дослідження варто було б більш детально зупинитися на організаційних аспектах діяльності підприємств галузі коноплярства.

3. Варто було б більш детально зупинитися в дослідженні на прикладах діяльності підприємств, які розглядають управління як стратегічний процес на основі стратегічного мислення.

4. У п.2.2 дисертаційної роботи дані про урожайність та насіння технічних конопель (таблиця 2.8) бажано було представити двома таблицями, що спростило б її сприйняття.

5. Доцільно було б звернути увагу у тексті роботи щодо тимчасового припинення фінансування, на період дії воєнного стану, створення агротуристичного кластеру «Слобожанське коноплярство»

Проте вказані зауваження та побажання принципово не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Коренівської Людмили

Вікторівни, а висловлені побажання спрямовані на розширення наукового поля в досліджуваній проблематиці.

8. Відповідність дисертації спеціальності та профілю ради:

Дисертаційна робота Коренівської Людмили Вікторівни «Стратегічне управління ефективністю виробництва та реалізації продукції коноплярства», яка подана до захисту у спеціалізовану вчену раду на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 07 Управління та адміністрування за спеціальністю 073 Менеджмент за своїми актуальністю, науково-теоретичним рівнем, основними результатами обґрунтованості, основними положеннями і результатами опублікованими у фахових виданнях, новизна постановки та практичним значення відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022 р. Зміст дисертації відповідає паспорту спеціальності.

Рецензент:

д.е.н., професор, завідувач кафедри

маркетингу та логістики

Сумського національного

аграрного університету

Наталія МАКАРЕНКО

